

A TRENCSENYI CSATÁRÓL, 1708.

(Újabb adatok.)

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

Az 1708-ik év augusztus 3-ika a kuruczvilág legszerencsétlenebb napja.

A «*trencsenyi harc*» a Rákóczi-kor legvégzetesebb csatája. És pedig nemannyira az ott szenvedett vérvesztéséért, nem is a szép hadseregnek elszéledéseért, (hiszen ez máskor is gyakran megtörtént a kurucz háborúkban); hanem legfőképen elcsüggesztő morális hatásáért. Az egész esemény igazi *fátumszerű* vala. A derekas hadi készüllettel, nagy reményekkel, merész célra töréssel megindult 1708-iki nyári hadjáratnak ezen véletlenül kifejlődött és minden várakozás ellen elveszett véres ütközete képezi a *fordulópontot* a szabadságharcban, melynek csillaga eladdig fényesen ragyogott s vezérlángja alatt minden jól sikerült. Most azonban, e végzetes csatavesztés után, beállott a rohamos hanyatlás, homályba borult a vezéricsillag. *Elveszett a hit az ügy győzedelmében*, csüggedés szállotta meg a szíveket. És csakhamar következtek reá a zászló-elhagyások, az árulások: Ocskay Lászlóé, Bezeredy Imréé, Thúróczy Gáspáré, b. Andrassy Istváné, stb.

Áldozatra kész honfiak viszont a legbámulatosabb erőfeszítéseket tették. Mégis hiába vala minden; a kuruczok szerencsecsillaga örökre lehanyatlott, a végzetes trencsenyi nap után többé semmisen sikerült nekik. A regebeli hősiesség tündöklő példái a csüggedett tömegre nem hathattak immár felvillanyozólag. Érsek-Újvár vitézi védelmében, a Fejérhegyeken túl és különösen a Dunán túl vívott egyes diadalmas harcokban (Béri Balogh Ádám,

Esterházy Antal csatái), Bottyán s az újváriak, löcseiek vitézségében föl-fölvillant ugyan még olykor-olykor a kurucz kardok fénye: de az is csak múló ragyogvány vala; olyan, mint a lenyugvó nap utolsó tündöklése, a mely után annál ijesztőbben áll be az éj-homály. S a harezi szerencsétlenségek hosszú sorát, a csüggeteg szívek kétségbeesését befödözte aztán fekete fátyolával az Istennek rettenetes csapása: az 1709—1710-iki emberomlasztó döghalál, az irtóztató pestis, mely miatt a várórségek kihaltak, táborok széteslottak mint a por, és a katonai fegyelem megingott, kiveszett. Bekövetkezett az általános *panique*. Az ország önállósága, régi szabadsága, állami függetlensége kivívásának megközelített s 1706-ban már-már elértnek hitt merész reménye eltűnt, elenyészett örökre; s a megtört, kétségbeesett lelkek még örvendezének, hogy a hanyatlásnak indult nyolcz esztendősz küzdelmet legalább a szathmári békekötéssel sikerült befejezni, mely az I. Lipót császár által fenekestől felforgatott ősi alkotmányt ismét sarkaiba állítá, — már *úgy ahogy*.

*

A morális következményeiben kiszámíthatatlan *trencsényi* (vagyis helyileg szorosabban meghatározva, inkább: *turnai*, avagy még pontosabban, *turna-hamri-barátlehotai*) csatával tüzetesebben foglalkoztam már réges-régen: harminczhárom évvel ezelőtt, 1864-ben a magyar tud. Akadémiában tartott értekezésemmel, mely a «*Fővárosi Lapok*» azon évi november 4—16-iki számaiban látott világot. Azóta azonban újabb kutatásaim számos oly adatot hoztanak napfényre, a melyeket akkor még nem ismertem, nem ismerhettem. Később, 1880-ban, megírván «*Ocskay László és a felső-magyarországi hadjáratok*» című terjedelmes munkámat, abban (256. l.) a trencsényi harcokról többek között e sorok is olvashatók:

«A harczt tüzetes leírása e helyütt nem lehet föladatunk, mint-hogy Ocskay abban közvetlen részt nem vőn; de igenis, vizsgálunk kell a körülményeket, melyek az ütközet elvesztésére döntőleg hatottak: mert ezeknek előidőzésében Ocskay Lászlónak nagyon tetemes része van.»

És ehhez képest jártam el; magát a csata lefolyását katonailag le nem írva, csak röviden hangsúlyoztam a végeredményt, de

bővebben fejtegettem az ekkor már gr. Pálffy bán cs. tábornokkal érintkező, már titkos áruló Ocskay dandárnoknak magatartását. kézalatti szereplését; melyek tekintetében a t. olvasót most idézett könyvemre utalom.

Azóta az ott elősorolt indiciumok mellémég újabb, pozitív adatot is kaptam Ocskaynak több mint gyanús szerepléséről. Ugyanis *Buchholtz* János György késmárki evang. lelkész, a ki egykorúlag élt és nagy gonddal szerkesztett krónikát, ebben a trencsényi csata elvesztéseért *egyenesen Ocskay árulását okozza*, így írván:

«Anno eodem 1708. 2. (3.) Augusti omnis Hungarorum militia per proditorem Ocskaianam ad Trenchinium dispersa est atque concussa; imo parum aberat, quin et ipse Princeps Rákóczius captus fuisset, qui in fuga lapsu equi nimis læsus in facie, vix evasit.»¹⁾

Egy másik, lelkiismeretesen nyomozó egykorú történetíró is, *Kolinovics Gábor*, mint már említett munkánkban idéztem, hasonló értelemben ír. Ítéletét most a *Buchholtz*é még megerősíti. Ocskay itt értett árulása szerintünk főként odavonatkozik, hogy ő a — kivált az ő lármás unszólása következtében — Trencsény ostromlására induló magyar seregnek a brezovai haditanácsban, a melyben Ocskay is részt vőn, megállapított hadrendjét Pálffynak titokban tudomására juttatta; a mely értesülés a császári hadvezényletre nézve akkor döntő fontossággal bírt. Ugyanis a bán ilymódon jól tudván, hogy a legkevesébbé begyakorlott, majd csupa újonczokból álló ezredek a gr. Pekry tábornok vezérlete alatti jobbszárnyba osztattak be: ezért merte tanácsolni a már egy ellenmozdulattal Trencsény vára felé visszavonulni akaró Heister cs. fővezérnek eme — különben a tulajdonképeni csatairánytól legtávolabban álló, veszélynek legkevesébbé kitett — de ügyetlenül manoevrírozó szárny megtámadását, próbaképen. A miből azután az egész zavar, bomlás, szerencsétlenség eredett vala. Mert maga Rákóczi is az itt keletkezett rendetlenség elhárítása végett rohanván árkon-bokron keresztül tartalékos lovasságával, — bukott el nyakátszegő paripájával egy mély vízmósásban; és mikor öt testőrei onnan véresen, ájul-tan, lándzsákra fektetve kiemelnék: terjedt el a leverő, rettenetes hír a szeretett fejedelem eleséről villámgyorsan a hadsorok közt.

¹⁾ A codex eredetije a kézmárki evang. lyceum könyvtárában. 337. l.

Mire, e rémhír hatása alatt mindenki esztét veszti s az egész lovaság feltarthatatlanul megfutott.

Egyébiránt, valamint «*Ocskay*»-ban, úgy itt sem szándékozunk mi most a trencsényi csata folyamatát rendszeresen leírni; ennek helye majd «*Bercsényi*»-nk készülöben levő IV-ik kötetében lesz. Ezúttal és e helyütt csak az ütközetben részt vett haderők létszámára, a harc-színhelyre, a hadfelállításra s főképen a csatában elesettek és elfogottak számának meghatározására vonatkozó, újabban fölmerült adatok ismertetésére kívánunk szorítkozni: mert mindezek a történetíróknál vagy irányzatosan, vagy pedig össze nem egyeztetett különböző forrásokból a legellentmondóbban állítanak oda.

A legtöbb régi és új történetíró azt hiszi, hogy a trencsényi csatában Rákóczinak nyugat-magyarországi egész derékhada: 22,000 embere vett részt. Azonban ez — számszerűleg könnyen kimutatható — igen nagy tévedés. Igaz ugyan, hogy július 23-ikán 22,000-nyi haddal költözködött át a Vág vizén a bánkai hídon a fejedelem; mindazáltal Rákóczi Emlékirataiból s a nagyrészben maig fenmaradt hadirendeletekből nyilván kitűnik, hogy midőn — a vág-újhelyi erőszakolt kémszemlék, Csejthe-vár bevétele és a Morvában, Strázniczánál haszon nélkül csatározott lovas-dandár visszaérkezte után — a brezovai lármás haditanácsban (július 30.) a fejedelem jobb véleménye ellenére, a kiéheztetett Trencsény vára megszállását követelők nézete győzött s ennek következtében a Vág balpartjára való visszaköltözés elhatározott: Rákóczi július 31-én *nem* indította ide említett *egész haderejét*. Nevezetesen 4000 embert kiszakasztván, Bottyán tábornok alatt a Csallóközből épen ekkor Pozsony és Sasvár felé kirezgelődő Heister szemmeltartására rendelé; Ocskay László egynehány századát a Fejérhegyeken túltra eléje, ugyane czélból; az ezred többi részével pedig és Szalay Pál huszárezredével magát Ocskayt Nagy-Tapolcsány, Nyitra-Szerdahely, Bán tájára, hogy a főtábor és Bottyán tábora közt az összeköttetést fentartsa. Ez már 6000 ember, kikhez járula még a Bánkáról — szerencsére — kerülő úton visszaindított tüzérpark és tábori podgyászvonat földözetére kivezényelt katonaság, legalább 6—800 fő.

Ekként aztán tökéletesen kijön az a létszám, a mit a fejedelem

főudvarmestere, a trencsenyi csatában személyesen részt vett Ottlyk György említ önéletírásában; a kinek is tanúságtétele szerint a turnai harczon (Ottlyk *így* írja) Rákóczinak «csak jó 8000 gyalogs- és lovas-hada is nem sokkal kevesebb» s 14 «mezei taraczkja» volt jelen.¹⁾ Tehát nem 22, hanem 15 ezer s egy pár száz, sőt a cs. kir. udv. főhaditanács alelnökének, Tiellnek Savoyai Jenőhöz aug 8.-án intézett levele szerint csak 14—15,000 ember.²⁾

Heister haderejét — a Morván át Wlára felé előre ment Viard tábornokén kívül — magok az egykorú cs. kútfők, némelyik 7—8000-re, mások, mint Rink, 8—9000-re teszik, mihez járult még a Pálffy bánnal levő kétezernyi rác, horvát, és gr. Esterházy Józsefnek 300 labancz-magyar huszárja.

A két ellenkező tábor számerejének ezen arányából megérthető, hogy midőn a Rákóczinak a gyalogsággal és Bercsényinek a lovassággal külön táborozásáról mesélő kémeitől és a vág-újhelyi hadifoglyok hasonló vallomásaitól félrevezetett császári fővezér augusztus 3-ika reggelén Turnánál az egész kurucz haderőt *együtt*, kifogástalan harcrendben, sőt «igen előnyös» fedezett állásban maga előtt meglátta: óvakodék azt megtámadni és csata nélkül kívánt volna Trencsény ágyú alá vonulni. Ekkor következett a Pálffy tanácsa, és Heister engedelmeivel ugyan — hanem a saját felelősségére — ráczaival s az Althann dragonyos-ezreddel a magyarok jobbszárnya ellen intézett támadása.

Ezzel a *jobbszárnyal* s annak fölállítási színterével kell mielőbb tisztába jönnünk. Minden katonai szabály s bevett szokás szerint, ott a hol az illető legfőbb hadúr, a fejedelem, személyesen jelen van: ő a hadrend közepét, fővezére a jobbszárnyat, az utána rangban következő tábornok pedig a balszárnyat vezényli. Ekkor a magyar táborban Rákóczi fejedelem, gr. Bercsényi Miklós legfőbb tábornok (generalissimus), gr. Pekry Lőrincz tábornagy s három-négy vezérőrnagy (b. Petrőczy, Gyürky, b. Andrassy Pál és talán még gr. Csáky Mihály) valának jelen. A *középet*, szokás szerint csakugyan a fejedelem vezénylé; e seregrész többnyire gyalogságból, tüzérségből és az udvari hadból áll vala. A *balszárnyon* Pekryt, a *jobbon*

¹⁾ Magy. tudom. akadémiai *Monumenták*, Script. XXVII. köt. 109. l.

²⁾ *Tiell levelét* l. alább szó szerint.

pedig Bercsényit illette volna meg a vezénylet. Mivel azonban a De la Motte francia vezérkari s tüzérdandárnok által kiszemelt táborhely fekvése szerint — az *Inócz* (Inowetz) hegység lábai alatt — a kelet felé elnyulandó jobbszárny esett volna a mindenestre csak nyugati irányból közeledhető ellenségtől legtávolabb, s viszont a balszárny, nevezetesen ennek balszéle a legközelebb s veszélynek legkitettebb ponton: tehát a fővezér, Bercsényi, maga kívánván *itt* vezényelni, szerepet cserélt és a hadi etiquette szabályait félretéve, a jobbszárny vezényletét bízta Pekryre.¹⁾ Ez alá osztattak be azonban — mint legkevésbbé kritikus helyre — mint már mondtók, a gyöngébb ezredek, a rosszul fegyelmezett, hiányosan fölszerelt «mezei hadak»; és mikor a tábor augusztus 2-ikán Lukától, Rakolubtól megindult: már ezen hadrend szerint meneteltek, t. i. Pekry a jobbszárnyával elől, utána a gyalogság és az udvari had, s végül a Bercsényi vezényelte balszárny, mint egyszersmind utóvéd.

1864-iki tanulmányom megírása óta kétízben is bejártam s tüzetesen megvizsgáltam ennek a végzetes csatának színterét, kezeimben a vezérkari térképpel, Rákóczi Emlékirataival és egyéb kútfőkkel. Az *Inócz*-hegység legnyugatibb kiágazása, Rozvadló falu közelében, az egészen a Vág partját érő Vöröshegyben (Cservenahora) végződik, melyen a Vág-Újhelyről Trencsénybe vivő országút hosszú, szűk szorulatban fölhágva, akkor keresztülvezetett. (Ma már csak mezei út visz ott fönt.) E Vöröshegytől kelet felé, fönt erdősen, oldalaikban pedig megmívelt, de vízmosásoktól (már akkor is!) megszakgatott halmokban húzódik a hegláncz, a délnek kinyíló torkolatú báni szorosig, melynek éjszak felől legközelebbi falva Barát-Lehota; ez volt a kurucz sereg esetleges visszahúzóási vonala. Keletre, éjszakknak irányuló magasb hegyek lánczolata, föl az éjszaknyugati végükön meredő trencsényi sziklavárig. E hegyek alatt — melyekből keletről két kis patak folyik le — Lehotához a legközelebbi falu Szoblahó; míg az *Inócz*-hegység lábainál, Lehotától nyugatra, Hamri kis falu, mellette odább Turna község fekszik, majorjaival, kertjeivel; még odább Szedlicsna, legszélről Roz-

¹⁾ 1864-iki tanulmányomban ezt így írtam, *helyesen*; hanem Ocskaymban, a föntemlített általános hadi etiquette-szabályt tartván szem előtt, tévedésből a szerint jeleztem. Azonban ott csak mellékesen fordul elő e kérdés.

vadló. Előttük a Trencsényig felnyúló, félórányi szép nyílt síkságon Bella, Nagy-Birócz stb. helységek, melyek bennünket itt már nem érdekelnek.

A kucrczok tábora — s illetőleg másnapi hadfelállítása — Szedlicsnától Szoblahóig terült el féldhold-alakban, úgy, hogy bal-szárnyuk szélét az előbbi, dombon álló falutól egy igen mély és széles vízmosás árka választá el s így oldalukat teljesen biztosította. Seregük zöme, középjük lent Turnánál, Hamrinál, — keretek, árkok mögött és erdőkben — háttal a hegyeknek s a barát-lehotai völgy nyílásának — helyezkedett el, másodvonalukkal és tartalékjukkal a Turna fölötti oldalakban, melyek szintén vízszakgatottak valának; egyébként nagyon erős, védett állásuk volt. Végre a jobbszárny lent a völgyben, Szoblahó felé nyúlt ki, arczban a szoblahó-bellai csermely árkától, vizenyős rétektől s egy rongált töltésű tó medrétől hasonlóképen fedve.

Mikor augusztus 2-ikán délután és este felé a Beczkó, Rozvadló felől érkező csapatok itt egymásután elhelyezkednének: végül — már az esthomályban — megérkezett és táborba szálla a bal-szárny utolsó ezredeivel a fővezér, Bercsényi is, a ki a fejedelmet sátrában fölkeresvén, jelenté neki, hogy ámbár Heister jövetelétől Morva s úgy Vág-Újhely felől és támadó szándékától — a milyen erővel van — nem igen lehet tartani: mindazonáltal ő, a hadi szabályokat követve, óvatosságból, Rozvadlón túl, a Vöröshegy szoros-útját őrizni pár száz főnyi gyalogost hagyott hátra, egy ügyes, vitéz főtiszttel. És Bercsényinek e böles elővigyázata volt a szerencse, mert különben a magyar tábort éjtszaka, úgy lehet: álmában lepik meg. Heister ugyanis már útban vala és gyorsított menetekben éjjel-nappal marsolt utánok.

Hajnalhasadtakor a fejedelmet azzal keltették föl, hogy a Vöröshegy felől sűrű fegyverropogás hallatszik. Rákóczi, Bercsényi, Pekry azonnal riadót veretve, megkezdék a tábornak harcz-rendbe állítását. Most már tudjuk, hogy az a meg nem nevezett derék főtiszt, a kit Bercsényi a Cservenahora szorosában hátrahagyott, *Czelder Orbán*, a szepesi gyalog-ezredes volt. Csakhamar megérkezett tőle az üzenet, hogy az ellenség összes ereje megtámadta; utasítást kér: mit tegyen? Megküldetett a válasz: tartsa a szorost, a míg bírja, hogy a tábor időt nyerhessen a sorakozásra;

azután pedig húzódjék fönt a halmokon oldalvást Szedlicsna felé, hol a balszárny széléhez csatlakozhatik. Egyszermind a fennálló tábori őrcsapat — 150 lovas — Rozvadló felé indított nyar galvást.

A vitéz Czelder maroknyi hajdúságával folyvást tüzelgetve, két-három óra hosszatt visszatartá gr. Heister seregét, míg végre tovább nem állhatva, szépen visszahuzódott oldalt az ezalatt csatarendbe sorakozott magyar táborhoz, a melyre most a császári elővédet vezető Pálffy bán rácz könnyű-lovasai a rozvadlói lovasportát reáhajtották. Az apró csatározás és az ágyúharc megkezdődött. Heister nehéz-lovassága élével eleinte a halmokon a kuruczok balszárnyára, ennek oldalába akart törni: de a szedlicsnai széles vízmosás szakadékja e szándékának útját vágván, le a völgybe, a turnai felső majornak fordula. Mikor aztán innen az egységes csatarendet képező egész magyar hadsereget, szép, szabályos harcvonalakban, erős állásban elhelyezve megpillantotta, — csak elbámult bele; átlátta, hogy a kémei megcsalták. Most tehát contre-marche-sal behúzódott a sík közepére Bellához, hogy onnan hátracsafolva, Trencsény-vár ágyú alá vonja seregét.¹⁾ Ekkor figyelmezteté őt Pálffy a kuruczok jobbszárnyán épen végbemenő boldogtalan mozdulatra, a hol Pekry, az ellenség terjeszkedő balszárnyát oldalba fogni akarván, a mocsáros árok mögül kiindult, s lovasságát *egy tó megszakadt keskeny töltésén által* egyenként-kettenként előre-, majd magát meggondolva, meg visszavezeté. *Ezen ingadozó tartású csapatok megtámadását javasolta a bán.* És ámbár az első támadást a közép szélén álló Ebeczky-huszárezred vitézül visszaverte: mindazáltal bekövetkezett csakhamar a nem vélt fatális csatavesztés, úgy, a mint a fejedelem Emlékiratai elmondják.

Ezt a tavat és ezt a gátat ma már hasztalanul keresnök, a mint hasztalanul kerestem én; pedig jól láttam a helyzetből, hogy a szoblahói patak mentén, e falutól nyugatra kellett feküdnie. De napjainkban már semmi nyoma nincs; zöldellő rétek környezik a szabályozott medrű kis esermelyt. Végre, sok hiábavaló keresés, kérde-

¹⁾ Gr. Pálffy János e mozzanatról írja, Pozsonyból 1708. aug. 13. Savoyai Eugenhez intézett levelében: «Es hat wahrhaftig gesinnen uns retirieren zu müssen», stb. (L. alább szóról szóra idézve.)

zösködés után akadtunk egy öreg tót parasztra, a ki ennek a rétnek egy lapos helyére mutatott, melyet úgy hívnak, hogy «*Riba*». E szó *halat* jelent; nyomra jutottam tehát mégis: itt valaha halastónak kellett létezni; s ezzel igazolva vannak Rákóczi Emlékiratai, — megjelölhetni a Pekry szerencsétlen hadmozdulatának helyét.

Sőt azon helyzetben vagyunk, hogy eme szerencsétlen emlékü tónak és töltésének egykori lételetét most már, legújabbban, okmányilag igazolhatjuk, és pedig éppen a «*Hadtörténelmi Közlemények*»-ből, ennek 1894-iki évfolyama, I-ső füzet 86-ik lapjáról. Itt ugyanis az 1558. elején megvizsgált Trencsény vára és tartozékainak szemléléről a vizsgáló királyi bizottság jegyzőkönyvében olvasható:

«*Halastó van a (várhoz) három; az egyik Pecenéd faluban, a másik két nagyobb Zablahow (Szoblahó) faluban, egyiknek kőből, a másiknak földből van a gátja . . . De reájok semmi gond nem fordítottván, mindkét halastó gátjait az árvizek annyira megrongálták, megszakgáták, hogy csak nagy költséggel javíthatók ki.*» stb. Ki kell javítani még e télen, «*hogy kora tavasszal hozzá lehessen fogni a halastavak helyreállításához*».

Íme, a szoblahói földgátas tó töltése 1558-ban is ép oly rongált, megszakgatott állapotban volt, mint 1708-ban, mikor Pekry tábornok sétáltatta rajta a katonáit. Századunkban pedig már nemcsak maga a tó, hanem a gátja is végkép elenyészett; nem maradt meg belőle más, csak a «*Riba*» helynév, s a szomorú emlékezet — Rákóczinál.

Ennyit a helyszínéről, a csatatérről; továbbá még azt, hogy az elesett kuruczok és labanczók testeiből a temetésre kirendelt falvak népei, akkori szokás szerint *nagy halmokat* raktanak, s meszet hányván reájok, azután beföldelték, behantolták. A *hamri-i erdőben*, valamint a *barát-lehotai határban* most is mutogatnak még egy pár ilyen, semmi emlékkal meg nem jelölt nagy sírhalmot. Amott az erdőben az udvari- és Bercsényi-féle palotások, Fierville francia gyalog-granátosai, b. Andrassy Pál, Bonafous, b. Perényi Miklós, Csajághy János, Nyáray László, Czelder Orbán és Winkler Vilmos hajdú-zászlóaljai harczoltak és vérzettek el, míg Lehotánál az üldözés közben elhullajtott vegyes katonaság testei porladoznak. *Lovas* azonban — ebben megegyeznek a források — általában kevés esett el, alig néhány száz; mivel korai megfutamo-

dással odahagyták lovas uraimék farkas-kaszára szegény gyalogságot, a mely három órán át hősileg küzdött még, magára hagyatva. Körülfogták, kartácsolták, lötték, támadták, s a ki a bokrokon, erdőn át el nem menekülhetett: levágták, elfogták, avagy előbb *«pardon»*-t ígervén, lefegyverzék, — és akkor kaszabolták, adott szó ellenére, össze, mint a derék, jó vitéz udvari-palotásokat....

A mi már azt a mindenesetre lényeges kérdést illeti: *menynyen estek el Rákóczi hadseregéből a trencsényi csatában? . . .* Epen erre nézve kísértjük meg az egymástól nagyon eltérő adatok felsorolásával s egybevetésével a valóságot kideríteni. Az egykorú császári kútfők s az ezeket kritika nélkül, szolgálilag másoló azonkori és későbbi történetírók általában, a nem remélt győzedelmében nagyon fölfuvalkodott Heisternek a császári udvarhoz küldött — második, részletesebb, de a valónak *legalább is kétszeresét* állító — hivatalos jelentésében foglalt számbeli adatokat követik. Ezek kerültek a mai osztrák hivatalos lap ösét képező *«Wienerisches Diarium»* című akkori bécsi hirlapba s onnét a *«Theatrum Europaeum»* híres folyóiratba, a melyből merítettek azután az I. József császár biographusai: *Rink*, (Köllnben 1712. kinyomatott vaskos könyvében) s a későbbi *Wagner*, (1745.), továbbá a magyar *Kolinovics* (1728.) és *Kovács János* (1742.) krónikái, stb.

Mind e kútfők szerint a kuruczok augusztus 3-iki vesztesége holtakban 6000 ember, hadifogyokban 500, (csak Kolinovics mond 400-at), 50 zászló (többnyire gyalogságiak), 14 ágyú, két pár rézdob és egy csomó fegyver. A cs. és kir. vezérkar s hadilevéltár kiadásában legújabbban megjelent nagy mű: *«Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen»* X-ik kötetének írója, A. Kierchhammer — a ki még a trencsényi csata napját is hibásan, augusztus 4-ére teszi — szintén csak ugyanezen adatokat ismétli és fogadja el, valónak vévén még azon eleinte fölmerült mende-mondát is, hogy Rákóczi tüzérségi főnöke, La Motte francia ezredes is a halottak között volt. A mi pedig annyira nem igaz, hogy De la Motte még csak sebet sem kapott, el sem fogatott, hanem tovább is, egész 1709. május 1-jéig szolgálá mint tüzérparancsnok Rákóczi fejedelmet, a kitől ekkor elbocsátási pátenst kérve s nyerve, visszatért hazájába, és úgy lépett a helyére az eddigi alezredes Rivière.

Általában megjegyezzük itt, hogy Trencsénynél a magyarok-

nak *egyetlen törzstisztjök sem esett el*, százados is csak három: Belényi Albert, Bessenyei László (Zsigmond ezredesnek fia) az udvari palotás-ezredből, ki halálos sebeiben mint fogoly halt meg augusztus 9-kén Trencsényben, továbbá az udvari testőrző karabélyos-ezredbe beosztott arnót (albán) század vitéz kapitánya, a ki a csatatéren lovastól elbukott fejedelem oldala mellett hősileg küzdve hullott el; a nevét (török ember vala), nem tudjuk. Egy negyedik százados, Jósa István, a fejedelem hadsegédei egyike, átpártolt a császáriakhoz, s állítólag még ő kalauzolta őket az üldözésben Kis-Tapolcsány felé.

Rákóczi a saját megsebesülését: miként történt? tüzetesen elmondja maga, Emlékirataiban; más jelenvoltak is leírják, s néme-lyikök, pl. *Beniczky Gáspár*, naplójában,¹⁾ úgy a szintén egykorúlag írott *Tsésy János*-féle havi krónika is különösen hangsúlyozza, hogy az egész csatavesztést ez a szerencsétlen eset okozta legyen, mivel — mint már említők — a fejedelem *elesésének* híre terjedvén el, a megrémült hadsorok erre bomlottanak föl.²⁾ És ámbár a gyors vágatása közben ugró s nyakát szegett harcparipáról való esése a magas, nehéz termetnek oly erős volt, hogy a fejedelem öntudatát veszté, homloka a jobbszeme fölött és «orczája nagyon megsebesedett» a zúzódástól, úgy, hogy elborítá a vér: mindazáltal a sérülés csak a húsos részeket éré, és hamar begyógyult. Mi, mikor 1889. október 7-én Konstantinápolyban Rákóczi sírját felbontatuk: koponyáját épen e szempontból is apróra megvizsgáltuk, de sem a homlokon, sem az arcz-csontokon nincs sérülésnek, zúzódásnak avagy új forradásnak legkisebb nyoma sem.

¹⁾ «Mely confusiót látván a Felséges Fejedelem és a gyalogsággal is segíteni kívánván, a sok ide s tova való nyargalózásban oly veszedelmesen «Pandúr» nevű lóval esett, hogy mindjárt ott helyben a ló a nyakát kiszegte és ő Felségét megnyomván, nagynehezen kivonhatták alóla, egészen elvéresítvén orcáját. *Mely véletlen esetre a többi hadak is megzúdulván, véltén azt, hogy a Felséges Fejedelem az ellenségtől elfogattatott, vagyis megsebesítettett, kiki valamerre mehetett, szaladott,*» stb. (*Rákóczi-Tár*, II. köt. 150. l.)

²⁾ «... Quo facto, in totis castris fugientibus clamatur: «*Cecidit Princeps!*» Quod omnes *de morte ejus interpretati, inaudito plane pavore et timore percussi, pedem retrahere non audent*», etc. (Ifj. *Tsésy János* havi krónikája, 363. l.)

A Berényi-napló (l. alább), Rink és Kolinovics («fugitivus *cum vulnere* Bercsényius») említik, hogy a fővezér, Bercsényi gróf is megsebesüle, s a legutóbbi el is beszéli: hogyan? T. i. a császári párton harczoló magyar katonaruhás, vörös dolmányos ráczok és gr. Esterházy József-féle labancz huszárok — kik ilyenkor, hogy egymást a kuruczoktól megkülönböztethessék, fejér keszkenővel kötötték át jobb karjukat, — mint könnyű-lovasság, az üldözésben elől jártak a lehotai szoroson Bán felé menekülő kuruczok után; közülök egy vágyszerdahelyi születésű, Vas Pál nevű Esterházy-féle százados messziről megpillantván és fölismervén az egy kis kurucz csapattól környezve nyargaló Bercsényit, hogy fejér kendőjét ravaszúl elrejttesse: kaczagányát a jobb vállára fordítá, és így, jó lovát megsarkantyúzva, mint ál-kurucz, ezek közé, a gróf kíséretébe vegyült. És a magyarok fővezérét már-már elérvén, hegyestörével (*dragon*) vakmerően hozzászúra, orvúl, hátulról. De vagy félreütötték a fegyverét, avagy el volt hibázva a döfés, Bercsényinek szerencsére csak a bal karját érte, azt is alig súrolta. Mire a fővezér testőrei érdeme szerint összekaszabolák az orvgyilkos labanczot.

*

Ezeket, mint nagyon is idetartozókat, előrebocsátva: lássuk immár az elesettek számát érintő újabb — legnagyobbbrészt eddig még ismeretlen — adatokat, s mindenekelőtt a b. Berényi-naplóban foglaltakat külön, mert ezek egész kis önálló sorozatot képeznek.

A Nemzeti Múzeum kéziratárában (Hung. in quarto, 64.) őriztetik egy címlaptalan, elől-hátúl csonka, kuruczvilági napló. Irtóztató rossz írás, fölötte nehéz és vesződséges olvasású; épen ezért nemcsak hogy ki nem adták eddig, de még nem is használta soha senki, csupán Szalay László némileg, és mi. Szalay még mint «*névtelent*» ismerte; nekünk, a kik behatóan tanulmányoztuk, sikerült végre kikutatni s egyéb irataiból meghatározni a szerzőjét, a ki egy labancz-párti főúr volt, báró *Berényi Ferencz*. Labancz létére elég jó magyar; fiainak egyike, a kurucz *Ádám* pedig Bercsényi dragonyos-ezredében szolgált mint százados és Trencsényinél is ott verekedett. Ferencz úr — a ki az 1708-ik év nyarán Pozsonyba volt beszorulva — minden hírt szorgalmasan be-

jegyzett naplójába, a mit előkelő környezetében hall vala; természetesen, nem egy kósza mende-mondát is. Azonban tárgyilagos igazságra törekedvén, a mint valaminek téves voltáról meggyőződék: nem múlasztá el azt újabb jegyzésekkel megigazítani. S így naplója nemcsak a változó napi hangulatok hű tükre, nemcsak sok érdekset tartalmaz, hanem a kritikával dolgozó történésznek számos beces anyagot is szolgáltat.

Tehát e naplóban a trencsenyi harcokról a következő bejegyzéseket olvassuk:

Augusztus 5-kén ment keresztül Pozsonyon Heisternek trencsenyi győzelme hírével Bécsbe indított futára; de ugyaneznap jöve a bécsi udvari futár is Heister után, hogy azonnal siessen vissza a határok és székváros védelmére: mert a dunántúli kurucok 14,000-en Bécsig száguldoznak s iszonyúan dúlják Austriát.

Augusztus 8. (A Trencsény alól Bécsbe küldött diadaljelekről.) «Délután egynéhány szekéren együtt bé egynéhány német, az ki két pár rézdobot és 40-ig való zászlót hozott bé; ex contemptu az parasztemberrel verették az dobokat. Az zászlót ki többnek s ki 36-nak mondja, (tehát nem 50!); nagyobbrészt gyalog-zászló.» A harc Trencsénytől délre, egy órányira volt, Turnánál. A kurucok haderejét 22,000-nek hirdetik; Heisternek csak 5000(?) németje volt (Rink 8—9000-et vall be) s másfélezer rácza, labancza. 14 ágyút, két pár rézdobot nyert el és a zászlókat. «Bercsényit mondják, hogy sebben esett, Andrassy Pált és Prinyi Farkast hogy megölték, La Motte-ot is».

Augusztus 9. «Azt mondják ma, hogy Rákóczi halálos sebben esett. *Eo non obstante*, hogy megnyakgatták őket»: mégis itt járnak Pozsony alatt, Püspökinél németeket is kaptak el, s Vöröskónél, Detrekónél, a Csallóközben sarczoltatnak.

Augusztus 11. «Heister 8 óra táján estve együtt meg; az várban egynéhányat lőtték az ágyúkból eleiben. Túl az Vágon, Senténél vannak emberei», (tábora).

Augusztus 12. «Heisterrel bán uram (Pálffy), Gombos uram (tbk.) együtt. Az németeket Sopornyanál hagyták. Heister (Turnától) Bánnak ment, onnand Kis-Tapolcsány felé. Az veszedelemben (Turnánál, Hamrinál) az gyalognak volt nagyobb részei, (Wagner ugyanezt írja); de most is ki egy- s ki másképen szól felőle: *ki*

hat-, ki nyolcz-, s ki kétezernek mondja, hogy veszett; de az veres ráczokban, horvátokban, József úr (Esterházy) katonáiban, s kevés lovas német is veszett, — úgy mondják: *ezerig elveszett benne*, (a császáriakban). József úrnak egy kapitánya is, az Vas Pál, elveszett. Úgy mondják, hogy azt is és az veres ráczot is felesset az németek lövöldözték meg kurucz helyett. (*Csak mende-monda volt!*) Az harcztot hogy Rákóczi el akarta volna kerülni, de Bercsényi tartott ellent benne. Most azt mondják, hogy Nagy-Tapolcsánynál gyülekeznek megint azok az szégyentvallottak.»

Augusztus 13. «Az mely jezsuita az (császári) táborral oda volt, olyan relatiót tett, hogy *úgy ítéli, hogy hatodfél ezeren elvesztek*, és hogy — az Isten (nem Heister) verte meg ökök.»

Augusztus 14. «Pro majori consolatione ma azt hallottam, hogy az minapi harczon se nemesse, se parasztja (népfölkelés) nem volt az vármegyéknek, egészen fizetett had volt. (*Úgy van.*) Az harc nem Turnán, hanem Turna és Barát-Lehota között volt.» (Hamri, a hol a kurucz hadvonalak közepe állást foglalt, e két helység közt fekszik.)

Augusztus 15. «Az fölső templomban (a vártemplom?) *Te Deum Laudamus* tartatott; váradi püspök Csáky Imre pontificált. Lichtenstein az commissárius (országgyűlési biztos, *király képe*) csak maga ült az nagy oltár előtt. Palatinus, Heister és bán uram s más urak s asszonyok az kik itt vannak, jelen voltak... Az jezsuita is szóval deprædicálta az victoriát, sokszor említvén az rebelliseket. Az várban háromszor lötték ki az ágyúkat, az muskatérosok egyszer adtak salvét. — Az harc felől megint azt mondják, hogy *háromezerig való, ki elveszett az kuruczokban.*» (Leszállt már a felére!)

Augusztus 16. «Ma 80 kurucz rabot hoztak bé.» (A Trencsnyénél elfogottakból?)

Augusztus 19. «Az trencsényi plébénos azt írta, hogy az holttesteket maga is látta; az nem írja háromezernél többnek, az rabokat négy száznak.»

Augusztus 26. «Trencsényből gyütt ember mondja, hogy már csak másfélezerre szállott az minap elveszetteknek az száma, az kik megholtak, és az rab hogy több négy száznál. Továbbá, másfélszáz sebben esett német fekszik Trencsényben.»

Ez az utolsó följegyzése a Berényi-naplónak a trencsenyi harcokról.

Addig is, míg a többi adatoknak is felsorolása után végleges egybevetéseinket megtegnők: különösen felhívjuk az olvasó figyelmét az augusztus 15-iki hála-istenizsztelet alkalmával rebesgetett s augusztus 19-ikén a nagyon illetékes tanúként elfogadható trencsenyi plébános levelével megerősített hírre, mint a melylyel számom alábbi értesítés egyezik.

Ezen utóbbiakat dátumaik szerint közöljük, tekintet nélkül az illető tudósítónak pártállására.

THALY KÁLMÁN.